

صد کلمه

(از امیرالمومنین علی «ع»)

گرد آورنده:

ابو عثمان عمرو بن بحر جاحظ (۱۶۰-۲۵۰ق)

ترجمه منظوم:

رشید الدین محمد بن محمد و طواط

(قرن پنجم و ششم قمری)

به خط

عبدالله هروی (زنده ۹۰۵ق)

و

عبدالواسع تبریزی (زنده ۸۵۲ق)

سلسله آثار هنری شماره ۳

۱۳۹۴

سرشناسه	رشید و طواط، محمد بن محمد، ۴۸۰ - ۵۷۳ ق.
عنوان قراردادی	المائنه الکلمه، فارسی - عربی، شرح
عنوان و نام پدیدآور	صد کلمه / گردآورنده ابو عثمان عمرو بن بحر جاحظ ؛ ترجمه‌ی منقولم رشیدالدین محمد بن محمد و طواط ؛ [به سفارش] بنیاد شکوهی واخوان متونی ایرانی و اسلامی.
مشخصات نشر	تهران: ارمان تاریخ، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	۴۵ ص.؛ مصور (رنگی).
فروست	سلسله آثار هنری؛ ۳.
شابک	978-600-94613-6-3
وضعیت فهرست نویسی	قیفا
یادداشت	فارسی - عربی.
یادداشت	کتاب حاضر شرح کتاب "المئه الکلمه از حضرت علی (ع) است.
یادداشت	کتابنامه
موضوع	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- کلمات قصار
موضوع	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- کلمات قصار - شعر
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۴ ق.
شناسه افزوده	جاحظ، عمرو بن بحر، ۱۵۰ - ۲۵۵ ق.
شناسه افزوده	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. المائنه الکلمه، شرح
شناسه افزوده	بنیاد فرهنگی شکوهی
رده بندی کنگره	۱۳۹۴ ص/۴ PIR۴۹۰۴
رده بندی دیویی	۲۳/۱۸۱
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۳۹۸۴۹

صد کلمه

(از امیرالمومنین علی «ع»)

گردآورنده: ابو عثمان عمرو بن بحر جاحظ (۱۶۰ - ۲۵۵ ق.)

ترجمه منقولم: رشیدالدین محمد بن محمد و طواط (قرن پنجم و ششم قمری)

به خط: عبدالله هروی (زنده ۹۰۵ ق) و عبدالواسع تبریزی (زنده ۱۵۷ ق)

پدیدآور موسسه فرهنگ بنیان شکوهی

ناشر ارمان تاریخ

چاپ اول تهران، ۱۳۹۴

تعداد صفحات ۴۵

شمارگان ۱۰۰

صفحه آرای محمد خانی

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۶۱۳-۶-۳

چاپخانه انور

قیمت ۴۰۰۰۰۰ ریال (تمام رنگی)

(کلیه حقوق برای موسسه فرهنگ بنیان شکوهی محفوظ است)

به نام آن که عالم نامد اوست

به آفاق، نقش خامد اوست

هر برگ از متون علمی و فزینگی ما، در حکم ورق هیئت ماست، ورقی که مرفرزاگی و فزینگی بر آن نقش بسته و معرفت جایگاه تدنی ما در جهان است. این جایگاه، آن گاه بلندتر خواهد بود، و شکوه آن افزونتر، که بیشتر به احیاء و بازخوانی آثار و مآثر گذشته خودمان بپردازیم و ارزشهای محتوایی و صوری آنها را بهتر و بیشتر نشان دهیم.

هنوز بسیاری کنجینه های پنهان در دل کتابخانه ها که در انتظار دستهایی احیا کنند تا دوباره آنها را به جلوه در آورند و در منظر دانش پژوهان قرار دهند.

بنیاد شکوہی بر آن نباشد تا بقدر توان خود، چندی از این کنجینه ها را معرفی کند و در تعالی فرهنگ ایرانی و اسلامی، نقشی موثر داشته باشد.

دکتر جلال جلال شکوہی

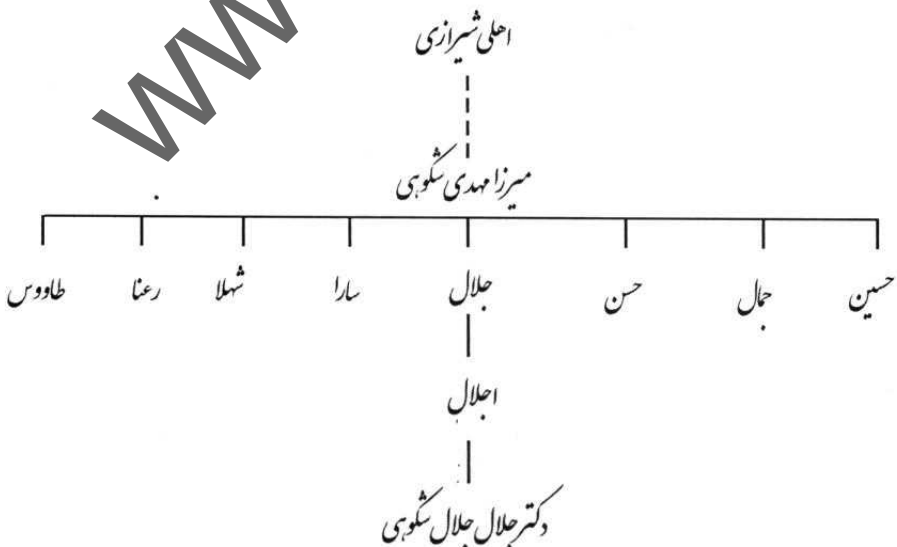
رئیس بنیاد شکوہی

بنیاد شکوهی

بنیاد علمی و فرهنگی شکوهی با حمایت و نظارت دکتر جلال جلال شکوهی در سال ۱۳۹۳ شمسی، با تشکیل کارگروه علمی، با هدف انتشار متون فاخر و ارزشمند تأسیس شد.

دکتر جلال جلال شکوهی از نوادگان میرزا مهدی شکوهی (از شعرای بزرگ آذربایجان) است و شجره ایمان به اهلی شیرازی (شاعر بزرگ دوره صفویه) می رسد، متخصص رادیولوژی و رئیس انجمن رادیولوژی ایران و پزشک نمونه در سال ۱۳۷۹ و عضو هیئت علمی دانشگاه های ایران می باشد.

صد کلمه

مقدمه

۱. معرفی مختصر صد کلمه جاحظ

ابو عثمان عمرو بن بحر جاحظ (۱۶۰-۲۵۰ق)، نخستین کسی است که مجموعه‌ای از سخنان پراکندهٔ امیرالمومنین (ع) تدوین کرده و مجموعهٔ خود را *مطلوب کل طالب من کلام علی ابن ابی طالب* (ع) نام نهاده است. این مجموعه که به صد کلمه نیز شهرت دارد، بارها به چاپ رسیده و نسخ فراوانی از آن در کتابخانه‌ها و مجموعه‌های شخصی وجود دارد. معیار انتخاب جاحظ، فصاحت، بلاغت و حکمت است و این کلمات به قول خود جاحظ از نقل ابوالفضل احمد بن ابی طاهر (م ۲۸۰ق): «صد کلمه است که هر کلمه‌ای برابر هزار کلمه باشد از فضیلت و حکمت و فصاحت و بلاغت و این صد کلمه از محاسن سخن عرب است و از احسن سخنهای ایشان داشته‌اند».^۱ این مجموعه را جاحظ در اواخر عمر

۱. *مطلوب کل طالب*، صص ۱۱-۱۲.

خود و در دوران پیری جمع کرده و نسخه‌ای از آن را به خط خود به ابوالفضل احمد بن ابی طاهر داده است.^۱

۲. معرفی مختصر مطلوب کل طالب من کلام علی بن

ابی طالب (ع)

نخستین شرح و ترجمه صد کلمه جاحظ به دست رشید الدین محمد بن محمد بن عبدالجلیل مشهور به رشید و طواط ادیب و شاعر بزرگ سده ۶ق صورت گرفته و وی با شرح و تفسیر عربی و فارسی صد کلمه و همچنین ترجمه منظوم آن (به فارسی) شهرت و اعتبار این مجموعه را بیشتر از قبل کرده است. پس از اتمام کار و طواط، این اثر بسیار مورد توجه علما، شعرا و هنرمندان قرار گرفته و بارها استنساخ شده است. حاصل این رویداد اینکه امروزه در کتابخانه‌های مختلف و گنجینه‌های شخصی نسخه‌های نفیس و ارزشمندی از این اثر وجود دارد. این کتاب نیز چندین بار به چاپ رسیده است که مهم‌ترین و بهترین آنها، تصحیح دکتر محمود عابدی است که آخرین بار به سال ۱۳۷۲ به چاپ رسیده است.

۳. معرفی نسخه

در این نسخه از مطلوب کل طالب، شرح و تفسیر عربی و فارسی رشید و طواط از متن اصلی کتاب حذف شده و تنها ترجمه منظوم آن در ذیل و همراه صد کلمه جاحظ کتابت شده است. این نسخه که هم اکنون به

۱. مطلوب کل طالب، صص ۱۱-۱۲.

شماره ۴۱۲۹ در کتابخانه ایاصوفیای ترکیه نگهداری می‌شود،^۲ مطالب را در ۱۸ برگ به ابعاد کاغذ $۲۲/۲ \times ۳۰/۱$ سانتی‌متر و ابعاد متن $۱۲/۸ \times ۱۸/۱$ در بردارد.

آرایه‌های این نسخه شامل ۱. شمس‌ای مذهب در صفحه نخست است که قسمتی از آیه ۴۳ سورة اعراف ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ﴾ و طغرای سلطان محمود عثمانی را در بر دارد. ۲. کتیبه‌ای مذهب در صفحه دوم است که اشکال اسلیمی گل، برگ و بوته در متن و حاشیه آن کشیده شده و در متن آن «بسم الله الرحمن الرحيم» به خط کوفی نوشته شده است. ۳. جداول متن به زر و لاجورد کشیده شده است.

از ویژگی‌های دیگر نسخه اینکه در صفحه نخست در زیر و کنار شمس‌ای آن، یادداشت وقف و نیز مهر شیخ احمدزاده مفتش اوقاف حرمین درج شده که متأسفانه مهر شیخ احمدزاده و شماره نسخه (۴۱۲۹) بر روی شرفه‌های شمس خورده و قسمتی از آنها را از بین برده است. در صفحه نخست و آخر مهر سلطان محمود عثمانی رده شده و بر روی صفحه نخست به خط جدیدتری نوشته شده: «نظم ترجمه صد کلمه علی کرم الله وجهه». این نسخه به تاریخ ۸۵۷ق در سمرقند، به دست دو خوشنویس

۲. فهرست دستنویسهای فارسی کتابخانه ایاصوفیا، صص ۵۲۳-۵۲۴.

۱. متأسفانه در فهرست ایاصوفیا هیچ ذکری از جلد این مجموعه نشده و در تصاویری هم که در اختیار نگارنده است، تصویر جلد وجود ندارد.

کتابت شده است. در آخر اینکه تمامی مطالب این نسخه به زر نوشته شده و به نیلی مشکول گردیده است.

۴. معرفی کاتبان:

این نسخه را دو تن همزمان کتابت کرده‌اند:

۴. ۱. عبدالله هروی

وی در هرات به دنیا آمده و در ابتدای حال در دکان پدرش به فروش آتش می‌پرداخته (به همین دلیل برخی او را «طباخ» گفته‌اند)، اما در جوانی ناگهان از خدمت پدر خارج شده و به تعلیم خط در نزد مولانا جعفر تبریزی بایسنقری، شمس‌الدین بایسنقری و مولانا معین‌الدین پرداخته است. وی روز به روز در این هنر ترقی کرده و رفته‌رفته سرآمد شاگردان دیگر می‌شود. مولانا جعفر که به وی علاقه بسیاری داشته او را به دامادی خود می‌پذیرد و وی بعد از فوت مولانا جعفر به جای وی نشسته و شاگردانی مثل حافظ فوته‌ای، محمود کاتب سمرقندی را تربیت می‌کند.^۱ اعتبار و شهرت او به جایی می‌رسد که به مدت ۴۵ سال ملازم امیر علیشیر نوایی (۸۴۴-۹۰۶ ق) بوده است. وی تا سال ۹۰۵ ق که خواستگار از او یاد کرده، زنده بوده است.^۲

عبدالله هروی را در اقلام شش‌گانه خط استاد دانسته‌اند، ولی گفته‌اند که وی در خط نسخ سرآمد بوده و خط نسخش بر خط یاقوت برتری دارد. از روی قطعاتی که از وی برجای مانده مشخص است که او بیشتر به خط

۱. احوال و آثار خوشنویسان، ج ۲، ص ۳۵۹-۳۶۴.

۲. همان، ص ۳۶۰.

نسخ و نستعلیق کتابت می کرده است. همچنین درباره‌ی وی گفته‌اند که زرافشان و وصال ماهری بوده و کتیبه‌های ابنیه‌های مهم هرات، گازرگاه و مشهد را نوشته است، البته امروزه اثری از این کتیبه‌ها در دست نیست.^۱ از این خوشنویس، قطعات و نسخه‌های بسیاری بر جای مانده که مهم‌ترین آنها بر اساس تاریخ کتابت عبارتند از:

۱. قرآن عظیم، این نسخه که در موزه کابل نگهداری می‌شود، به عبدالله هروی طبّاح منسوب شده و کتاب آرای و مینیاتورهای آن بر اساس مکتب هرات است.^۲
۲. قرآن کریم به خط نسخ، کتابت شده در تاریخ ۸۳۴ق، این نسخه در مجموعه چستریتی نگهداری می‌شود.^۳
۳. یک قطعه نستعلیق خوش کتابت شده در تاریخ جمعه ۳ رمضان ۸۳۳ق که در مجموعه سلطان القرای نگهداری می‌شده است.^۴
۴. یک قطعه نستعلیق عالی که در تاریخ ۸۴۶ق کتابت شده و به شماره ۲۱۳۸ H در موزه تویقایی سرای، محفوظ است.^۵

۱. همان.

۲. هنر در عهد تیموریان و متفرعات آن، ص ۷۸۵.

۳. سیر و صور نقاشی ایران، ص ۲۷۸.

۴. هنر عهد تیموریان و متفرعات آن، ص ۴۹۷.

۵. همان، ص ۵۸۹.

۵. یک قطعه نستعلیق خفی، کتابت شده در عشر ربیع الثانی سال ۸۵۵ق، در سمرقند، این قطعه نیز در موزه توقاپی به شماره H ۲۱۵۵ نگهداری می‌شود.

۶. مجموعه ادعیه‌ای با عنوان «حفظ الآیات» که روزگاری از آن مهدی بیانی بوده و امروز به شماره ۲۶۲ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی محفوظ است. این مجموعه به تاریخ ۸۶۶ق و در شهر هرات کتابت شده است.^۱

۷. یک قطعه نستعلیق بدون تاریخ کتابت به خط عبدالله هروی و عبدالواسع محفوظ در خزینة اوقاف استانبول.^۲ این قطعه را، همانند نسخه پیش رو، وی با همکاری عبدالواسع تبریزی (خوشنویس دومی که در سطور آینده معرفی خواهد شد) نوشته است. یک قطعه به قلم کتابت جلی که در تاریخ ۸۳۴ق کتابت شده و در دانشگاه استانبول محفوظ است.

همچنین تعدادی دیگر از مرقعات وی را مرحوم بیانی تنها با ذکر تاریخ فهرست کرده‌اند که علاقه‌مندان برای اطلاع بیشتر می‌توان به اثر گرانقدر ایشان مراجعه کنند.^۳

۱. احوال و آثار خوشنویسان، ج ۲، ص ۳۶۳؛ هنر در عهد تیموریان و متفرعات آن، ص ۵۹۷؛ فهرست

کتابهای خطی کتابخانه سنا، ج ۱، صص ۱۲۸-۱۲۹.

۲. احوال و آثار خوشنویسان، ج ۲، ص ۳۶۳؛ هنر عهد تیموریان و متفرعات آن، ص ۵۹۷.

۳. همان، صص ۳۶۳-۳۶۴؛ هنر عهد تیموریان و متفرعات آن، صص ۴۹۷، ۵۹۷.

لازم به ذکر است که این خوشنویس را نباید با خوشنویس همنام و همشهری‌اش، عبدالله هروی که در ۹۶۵ق زنده بوده اشتباه کرد.^۱ سه نسخه به خط این خوشنویس (عبدالله هروی دوم) وجود دارد:

۱. مجموعه چند سوره از قرآن مجید که به شماره ۴۰ در مجموعه فیروز کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود و به تاریخ ۹۶۵ق و در تبریز کتابت شده است.^۲

۲. قطعه خطی نفیسی که اصل آن از خوشنویس سده ۸ق، یحیی جمالی صوفی معروف به پیر یحیی از شاگردان احمد رومی و مبارکشاه زرین قلم است و عبدالله هروی (دوم) عیناً از روی آن رونویسی و یا نقل نموده و تاریخ ۹۶۲ هجری قمری را در کنار رقم نام خود نوشته است.^۳

۳. نسخه‌ای از هفت اوونگه جامی که به تاریخ ۹۳۷ق کتابت شده و در کتابخانه Trinity College Cambridge نگهداری می‌شود.^۴

عبدالله هروی در نسخه پیش رو، قسمت عربی و صد کلمه جاحظ را به خط ثلث نوشته است.

۱. این اشتباه را مرحوم مهدی بیانی در احوال و آثار خوشنویسان (ص ۳۵۹-۳۶۰) و محمود طاووسی در اثر خود گنجینه هنر و در مقاله‌ای تحت عنوان «نکته‌ای درباره تاریخ زندگی عبدالله هروی، خوشنویس قرون نهم و دهم هجری قمری»، (صص ۱۰۷-۱۰۸) مرتکب شده‌اند و این دو نفر را در مواردی خلط کرده‌اند.

۲. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۲۱، ص ۱۴۹.

۳. «نکته‌ای درباره تاریخ زندگی عبدالله هروی، خوشنویس قرون نهم و دهم هجری قمری»، صص ۱۰۷-۱۰۸.

۴. احوال و آثار خوشنویسان، ج ۲، ص ۳۶۰.

۴.۲. عبدالواسع تبریزی:

تنها اطلاعاتی که از وی به دست آمده، این است که وی بر اساس تاریخ و محل کتابت نسخه پیش رو، تا ۸۵۷ق زنده بوده و در این تاریخ در شهر سمرقند حضور داشته است. همچنین پسر وی حاجی محمد نیز خوشنویس بوده و نسخه‌ای از صد کلمه جاحظ را به همراه شرح عربی فارسی آن به خط نستعلیق و ثلث به تاریخ ۸۷۲ق در ۲۸ صفحه کتابت کرده است.^۱ این نسخه به شماره ۴۹۱ در کتابخانه سلطنتی کاخ گلستان محفوظ است.^۲

عبدالواسع تبریزی در نسخه پیش رو ترجمه منظوم رشید و طواط را به خط نستعلیق کتابت کرده است.

۱. احتمالاً این نسخه نیز مطلوب کل طالب باشد که فهرست‌نگار آن را اینگونه معرفی کرده است.

۲. فهرست نسخ خطی کتابخانه کاخ سلطنتی، ج ۱، ص ۸۰۳.